

Pojam slobode i borba za slobodu govora u djelu Vlade Gotovca

Irena Sever

e-mail: irenasever332@hotmail.com

UDK: 123:342.7

Prethodno priopćenje

Primljeno: 27. listopada 2009.

Prihvaćeno: 5. studenoga 2009.

U članku se nastoji dati tek uvodni pogled u misao filozofa i pjesnika Vlade Gotovca, u misao koja je vezana uz pojam ljudske slobode te prava na iznošenja vlastite misli i uvjerenja. Sloboda pojedinca i zajednice u komunističkom sistemu bila je zanijekana. Upravo je iz tog razloga ovaj hrvatski filozof posvetio mnoge odlomke svoje javno izgovorene i pisane riječi tome neotuđivu ljudskom pravu i preduvjetu stvaralačkog djelovanja pojedinca. Pravedno društveno uređenje kakvo je Gotovac želio za Hrvatsku bilo je dakle ono koje pretpostavlja slobodu i uspjeh za svakoga, te također ono koje

ozakonjuje pluralizam misli, dijalog, pravo na razliku i nadasve slobodu govora, mišljenja i kritike. Vlado Gotovac kao novinar i urednik glasila Matice hrvatske »Hrvatski tjednik« bio je lišen fizičke slobode i slobode javnoga nastupa dva puta s optužbom da je širio kontrarevolucionarne ideje. U tekstu se stavlja naglasak i na prisutnost personalističke filozofije i poimanja slobode u Gotovčevu djelu, djelu koje je obilježeno naporom intelektualca da priopćava misli koje će biti od koristi za napredak čovječanstva i ostvarenja vjekovnih težnji ljudi za slobodom, i to prvenstveno slobodom misli.

Ključne riječi: sloboda, sloboda misli i govora, pojedinac, totalitarizam, dijalog, personalizam.

Nijedna riječ koja se izgovori u ime slobode nije riječ koju treba prezreti.

V. Gotovac

Uvod

Filozof, književnik, pjesnik, političar, novinar. Ali ne samo. To su samo atributi i etikete kojima često nastojimo definirati neku osobu svodeći je tako na njezino zanimanje, djelovanje, kulturno-povijesni kontekst u kojem je živjela,

političku ideologiju ili vjersko pripadanje. Vlado Gotovac je inspiraciju za ideje vodilje svoga promišljanja i životne filozofije tražio, kako je on to nazivao, u Vječnom, tj. Bogu, a one su: poštivanje različitosti, dostojanstvo, demokracija, ljubav prema domovini i napose prema slobodi, bilo onoj unutarnjoj koja se odnosi na *liberum arbitrium* i koja pojedincu omogućuje rast u mudrosti i čovječnosti, bilo vanjskoj slobodi koja pretpostavlja niz ljudskih i političkih prava – toj istoj slobodi za koju se on u svojim pisanim radovima i javnim nastupima zdušno borio za vrijeme čitavog svog djelovanja, pa čak i kada mu je to bilo zakonom zabranjeno.

U ovom ćemo se radu ukratko osvrnuti na Gotovčevo poimanje slobode te na njegovo zauzimanje za slobodu govora i iznošenja vlastite misli svakog pojedinca, što je u praksi bilo posebno osporavano u zemljama komunističkog sustava, a u takve je pripadala i Hrvatska u vrijeme nekadašnje Jugoslavije. Njegovo zauzimanje za temeljnu ljudsku slobodu načelno jamčenu ustavnim pravom u većini zemalja svijeta,¹ a Gotovac ju je promovirao kao preduvjet svakoga zdravog pluralističkog društva, zauzimanje za to osnovno ljudsko pravo kojega je i sam bio lišen 1972. godine.

1. Sloboda pojedinca kao temelj slobodnoga i pravednog društva

Kada su ga u jednom intervjuu upitali čemu služi politika i zbog čega se njome bavi, Vlado Gotovac je odgovorio kako je za njega politika praktično pitanje one slobode koja se u svemu što ispituje pretpostavlja kao uvjet i bez koje je i »pravedno podijeljen kruh također ropski.«² A kada se ta sloboda umanjuje ili ukida, »dužnost mi je baviti se politikom.«³ Jer, reći će nadalje Gotovac: »Sve što sam imao i želio ovisilo je o slobodi! Bez nje je preostajalo samo uništenje, svejedno koliko trajalo i kakav izgled dobilo.«⁴

1 Pravo čovjeka na slobodu misli uvršteno je u osnovna ljudska prava i priznato je kao aktivno načelo međudržavnih i međunarodnih odnosa *Općom deklaracijom o ljudskim pravima* UN-a iz 1948. i zaključcima konferencije u Helsinkiju: »Svatko ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, što obuhvaća i pravo da ne bude uznemiravan zbog svog mišljenja, kao i pravo da traži, prima i širi obavještenja i ideje bilo kojim sredstvima i bez obzira na granice«. Usp. Juraj HRŽENJAK, *Međunarodni i europski dokumenti o ljudskim pravima. Čovjek i njegove slobode u pravnoj državi*, Zagreb, 1992, 125. Kao posljedicu kršenja tih prava traži se bojkot onih država u kojima se ona ignoriraju. Ustav Savezne Republike Hrvatske u bivšoj Jugoslaviji ta je prava garantirao čl. 166, 167 i 168 ustavnoga zakona.

2 GOTOVAC, *isto*, Zagreb, Naprijed, 1990, 250.

3 Vlado GOTOVAC, *Razgovori o slobodnoj Hrvatskoj*, Zagreb, HSLŠ, 1991, 108.

4 GOTOVAC, *isto*, 105.

U vrijeme komunističke vlasti u Hrvatskoj, sloboda pojedinca bila je poricana u ime utopijske slobode kolektiva. Kriza koja je zahvatila sve socijalističke zemlje, naglašavao je često Gotovac, bila je prvenstveno kriza izazvana nedostatkom slobode, individualnih inicijativa i svega što iz njih proizlazi.⁵ Vjerovalo se naime da je slobodu bilo moguće zamijeniti nekim kolektivnim planom koji je s obzora izgubio vrijednost pojedinca. Osporavajući individuum, marksistički kolektizam je tako izgubio ono što je najplodnije u ljudskim aktivnostima: »živu, pokretljivu osobu koja slobodno odlučuje, slobodno pronalazi i slobodno djeluje«. ⁶ Jer, tko oduzima slobodu, to neotuđivo ljudsko pravo i uvjet stvaralačkog djelovanja, uništava čovjeka i njegovu mogućnost da ispunjava bit svoje povijesti kao i smisao svog opstanka.

Pravedno društveno uređenje kakvo je Vlado Gotovac tražio za Hrvatsku bilo je ono koje pretpostavlja slobodu i uspjeh za svakoga – za pojedinca, za zajednicu, za institucije i organizacije. Sloboda je temeljna pretpostavka svakog višestranačkog sustava; ona je temeljni uvjet svake raznolikosti: »Sloboda obična. Sloboda svakodnevna. Sloboda u kojoj možemo jednostavno reći kako nam izgleda život koji nas okružuje, reći tko smo i što smo, što u tom životu želimo učiniti i biti.«⁷ Zahtjev je to možda banalan, ali u vremenu u kojemu je Gotovac živio i strahovito opasan. Njegova kritika bila je upućena političkom vrhu, onima koji su smatrali da im sloboda nije potrebna te su je iz istog razloga željeli oduzeti i drugima, svoju poslušnost proširiti i na njih. Gotovac ih je nazivao *darovateljima vlastite slobode* koji su znali da samo bez nje mogu nešto značiti, »a jao društvu u kojemu se sloboda odmjerava po onima kojima je nepotrebna!«⁸

Bez obzira na to kako se ona sporo ostvarivala, posebno u totalitarističkim društvenim uređenjima, sloboda je Gotovca uvijek iznenađivala svojim zadaćama, svojim opsegom i značenjem. Sloboda za njega nije značila samo promjenu ljudskih međusobnih odnosa, već i promjenu sudbine čovjekova svijeta:

Sloboda pruža radost onima koji radost vide u veličini, u dostojanstvu, a lakoće na njenom horizontu nigdje nema. Dostojevski je s pravom govorio o strahu pred njenim pravim zahtjevima; Nietzscheova bojazan nad mrtvim bogom puna je stvarnih razloga; Marxovo inzistiranje na slobodi kao načinu neprestanog djelovanja zasnovano je na svijesti o opasnostima koje joj prijete u svakom predahu.⁹

---

5 Usp. Vlado GOTOVAC, *Znakovi za Hrvatsku*, Zagreb, Nakladni zavod Globus, 1995, 59.

6 GOTOVAC, *Znakovi za Hrvatsku*, 94.

7 GOTOVAC, *Znakovi za Hrvatsku*, 147.

8 GOTOVAC, *isto*, 34.

9 GOTOVAC, *Princip djela*, Zagreb, Naprijed, 1990, 111.

Društvo kakvom se Gotovac nadao jest dakle ono koje se temelji isključivo na slobodi svakoga njegova člana, kao i na nezaobilaznoj dimenziji te slobode, a koja je odgovornost – prema sebi, prema drugome, prema Apsolutnom:

Država, društvo i zajednica više nemaju prava koja bi prelazila preko činjenice da pojedinac mora biti slobodan. Ta zaštita, koja je sad postala sveobuhvatna, približava nas konačno i društvu u kojem više neće biti ni *autsajdera*, približava nas, dakle, društvu u kojem ni jedna manjina neće biti nezaštićena. (...) Tako se približavamo nečem posve suprotnom od marksističkih prognoza, to jest pojedincu koji je opterećen svijetom do kraja, koji je za sve odgovoran – odgovoran ne samo s obzirom na trenutak, nego i odgovoran s obzirom na vječnost.¹⁰

2. Vječnost kao temelj slobode pojedinca i zajednice.

Prema filozofiji personalizma

Gotovac je podrijetlo pojedinca tražio u onome što je on u svojim pismenim radovima nazivao Vječnost i Apsolutno, kao druga imena za Boga, a iz kojeg bi se crpili svi ljudski darovi i moći: sloboda, ljubav, tajanstvena pustolovina njegovog čuda.¹¹ Filozofsku misao ovog velikog hrvatskog intelektualca 20. stoljeća moguće je smjestiti u okvire filozofskog smjera koji se naziva personalizam, a koji zastupa čovjeka u kontrastu i kao alternativu bilo individualizmu bilo kolektivizmu.¹² Personalizam u središte svog promišljanja stavlja *osobu* – njezinu slobodu, dostojanstvo i djelovanje – kao temeljni načelo i apsolutnu vrednotu koja svoj izvor ima u metafizičkom, u Apsolutnom.

Osoba prema personalističkom poimanju nije dakle neki otuđeni stvor čiji bi ideal bio isključivo briga za samoga sebe i koji bi bio dovoljan sam sebi, no isto tako njegova osobnost ne smije se nikada izgubiti u mnoštvu, u masi. Jer pojedinac je, kako ističe i sam Gotovac, »prvi, temeljni i konkretni mjerac

10 GOTOVAC, *Razgovori o slobodnoj Hrvatskoj*, 130.

11 GOTOVAC, *isto*, 13.

12 Termin »personalizam« prvi puta se spominje 1903. godine kod francuskog filozofa Charlesa Renouvierra, no kao filozofski smjer pojavljuje se oko 1930. godine i to s francuskim pokretom i istoimenim časopisom *Esprit* koji se drži točkom uporišta lijevo orijentiranih katolika, a koji je pokrenuo Emmanuel Mounier, ujedno smatran i ocem personalizma. Ovaj filozofski smjer svoje korijene nalazi u kršćanskoj misli, a inače se može podijeliti na dvije glavne struje: laičku i katoličku. Među poznatijim predstavnicima personalizma spomenimo Jacquesa Maritaina, Paul-Ludwig Landsberga, Romana Guardinija, Borisa Pahora, Jana Patočku, Karola Wojtylu, Martina Luthera Kinga itd. Teoretska usmjerenost na osobu omogućuje personalizmu da se bavi i obrađuje bilo praktične, moralne ili političke stavove koji iz nje proizlaze, bilo sociološke ili metafizičke perspektive.

čovjekove slobode i svih njezinih zapetljanosti u povijesti. (...) Pojedinaac je bez prestanka u pustolovini vlastitih odluka.«¹³ I tek kada u samoći pronade svoj put i smisao, moći će on uistinu biti i s drugima, u odnosu, u dijalogu bez kojega bi čovjekov život bio besmislen. A biti s drugima – »to je za Vječnost jedina mogućnost, jer ona je apsolutna komunikacija kao potvrđivanje bića. Ma kakav tekst tome dali, to je komunikacija koja je moguća samo kao temelj svega, našeg svijeta. To je razgovor u kojem svaki pojedinac ispunjava svoje čudo, kao svijet svih.«¹⁴

Gotovac slobodu nikada ne gleda odvojenu od pravednosti i odgovornosti, koncepata bez kojih sloboda ne bi mogla biti izvor sretnog življenja ni pojedinca ni zajednice. Jedino pravednost može u najvećoj dostupnoj mjeri osigurati životne prilike za slobodu: »Tako se, dakle, neizbježno, u perspektivi mojih uvjerenja, sjedinjuju pravednost i sloboda, kao bezuvjetni temelj čovjekova svijeta«¹⁵ i kao dva najveća otkrića istine.¹⁶ Kakvo je stanje s njima, ustvrdit će Vlado Gotovac, takvo je stanje i s našim svijetom.

Slobodu Gotovac nije shvaćao kao pravo na pobunu ili revolt protiv postojećeg sustava vrednota, ili neko pravo koje bi pojedincu dopuštalo da čini ono što hoće vodeći se vlastitim nagonima i vrednotama utemeljenim na relativizmu. Ili, kako je to sam rekao, sloboda ne može nikada biti viđena »kao raspust sa skidanjem hlača i usnom harmonikom; kao galama protiv vlade i običaja; kao pobuna protiv svećanih premijera i sjajnih haljina; kao prijezir prema pejzažu i gnjev na rime; kao nasilje koje još nije organizirano.«¹⁷ Naprotiv, prava sloboda je ono stanje u kojemu je ideal vječnost, sloboda koja se temelji na zahtjevima duha, a ne ispunjenju prirodnih nagona, koja je aktivna i odgovorna, stanje u kojem svatko može biti sam bez opasnosti, bez solidarnosti koja ga veže u niz sa svim njegovim zarazama; to je ona sloboda

u kojoj je jedina granica ona koju promičemo prema neizvjesnosti, u kojoj drugi jest ništa i sve; sloboda koja ne traži vlast ni moć da bi postojala, koja ne čezne za državom da bi bila sigurna. Sloboda kao uzajamno omogućavanje djelovanja, ali ne dizanjem ruku, napuštanjem ili udaljavanjem, bijegom, ne! Nego pritiskom koji zahtijeva najobuhvatniji odgovor: s idealom konačnog.¹⁸

Svu dubinu, smisao pa i tragediju čovjekove slobode – slobode koja ponekad može čovjeku biti teret jer ga postavlja svakodnevno pred niz odluka koje on

13 GOTOVAC, *Znakovi za Hrvatsku*, 94.

14 GOTOVAC, *Znakovi za Hrvatsku*, 34-35.

15 Vlado GOTOVAC, *Moj slučaj*, Zagreb-Ljubljana, Cankarjeva založba, 1989, 119.

16 Usp. GOTOVAC, *Princip djela*, 84.

17 Vlado GOTOVAC, *Autsajderski fragmenti*, Zagreb, Nakladni zavod Globus, 1995, 33.

18 GOTOVAC, *Autsajderski fragmenti*, 33.

mora donijeti sam, a koje će u isto vrijeme odlučiti njegov usud, konačan ishod njegova života – Gotovac je izrazio sljedećim riječima:

Čovjek svoje lice bira u punoj slobodi. Nije mu zajamčeno da će biti bogolik! On odlučuje, on u tome uspijeva ili propada. A način na koji to čini – to je put slobode. I upravo zato što se sve ljudsko, od susreta s Bogom do susreta sa svojim bližnjim, zbiva kao sloboda i jest sloboda, ona je temelj svih ljudskih odnosa, svih naših misli. Bez nje čovjek ne može ispuniti ni jednu od svojih ljudskih zadaća! Izgubivši slobodu, on gubi mogućnost da opstane kao ljudsko biće i da kao ljudsko biće ispuni svijet vrijednostima koje su moguće upravo zato što mu je dana sloboda.¹⁹

Primat osobe odnosno pojedinca, laička država i politika, odgovorna sloboda, pravednost, sklad osobe i zajednice, teme su vodilje koje povezuje filozofska misao Vlade Gotovca i oca francuskog personalizma Emmanuela Mouniera.²⁰ Obojica ne promatraju čovjeka ni kao jednostavnog individuuma, koji bi bio tek jedan atom uz mnoštvo drugih atoma s kojima nije ni u kakvom odnosu, ni kao trenutak jedne društveno-ekonomske cjeline koja bi prigušila njegovu specifičnost. Naprotiv, individuum je osoba, tj. »duh« koji je s jedne strane jedinstven i apsolutno neponovljiv, a s druge strane otvoren prema drugome, različitom od sebe u relaciji koja čini dio razvoja i karaktera same osobe. I zato smjestiti Gotovca u krug personalizma i nazvati ga jednim od najvećih hrvatskih predstavnika te filozofije, držimo opravdanim i nužnim.

3. Sloboda misli i govora u Gotovčevu djelu

U članku pod nazivom *Ritorno verso l'individuo* – Povratak k pojedincu, Gotovac piše kako je sloboda ono stanje u kojem smo sigurni da napadajući svog protivnika ne opskrbljujemo policijske dosjee, da ga ne denunciramo i ne pišemo optužnice za sudske procese. Jer naši sukobi, kao sukobi slobodnih ljudi, morali bi biti oni u kojima se sloboda čuva. Možemo se ne slagati, reći će Gotovac, ali nam zato nije potrebna policija.²¹ No Vlado Gotovac je to neotuđivo pravo da slobodno misli i da svoje mišljenje slobodno izražava u bivšoj Jugoslaviji platio policijskim dosjeima, lišavanjem fizičke slobode i svega onoga što ona podrazumijeva.

¹⁹ GOTOVAC, *Znakovi za Hrvatsku*, 119.

²⁰ O osnovnim idejama i stajalištima personalizma usp. npr. Salvatore VENTO (ur.), *Emmanuel Mounier. Attualità del personalismo comunitario*, Reggio Emilia, Diabasis, 2001.

²¹ Usp. GOTOVAC, *Znakovi za Hrvatsku*, 103.

Naime, Gotovac je bio novinar i urednik Radio Zagreba, a 1971. preuzeo je dužnost glavnog urednika glasila Matice hrvatske »Hrvatski tjednik« koji je bio intelektualno žarište Hrvatskog proljeća. Mnogi se slažu da je Gotovac Matici hrvatskoj vratio slobodu i pluralistički duh. Gotovac je bio poznat po svojim politički žestoko angažiranim uvodnicima koji su imali prizvuk »vatrenog misionarstva i odlikovali se efektnom elokvencijom koja je upadljivo odudarala od uobičajenog rječnika političkih tekstova«. ²² Međutim u njima, po riječima Slavka Goldsteina, nije bilo ni jedne rečenice podesne za inkriminaciju. No, prije nego što nastavimo govoriti o Gotovčevu novinarskom angažmanu i njegovoj borbi za slobodu, kratko ćemo se osvrnuti na politički kontekst koji je u tim godinama – kraj šezdesetih i početak sedamdesetih – vladao u Hrvatskoj. ²³

3.1. Novinarske slobode u Hrvatskoj '60-ih i '70-ih godina 20. stoljeća

Šezdesete su godine – s obzirom na novinarske slobode u Hrvatskoj, koja je činila dio komunističke Jugoslavije – bile obilježene sve većim osamostaljivanjem novinarske profesije od partijskih struktura. Uz razbijanje unitarnoga informativnog sustava od 1962., novinarska je organizacija 1965. odbacila prijedlog Kodeksa časti za novinarsku organizaciju, a kojim je politički vrh želio ukrotiti novinarstvo svojom vizijom novinarske odgovornosti, baš kao i novi zakon o informiranju s mnogim ograničenjima slobode medija i izražavanja. Novinarska organizacija ponudila je naime svoj zakonski nacrt s ciljem da proširi medijske slobode. Ovakav razvitak slobode izražavanja i novinarstva uplašio je savezni politički vrh i proboljševističke strukture u Hrvatskoj. Na političkoj, društvenoj i gospodarskoj sceni počele su se pojavljivati nove sposobne generacije, otporne na jednomylje i okrenute prema budućnosti, među kojima se posebno isticao Vlado Gotovac.

Od početka 1969. jugoslavenski politički vrh izlazi s cijelim sustavom mjera za ograničavanje slobode izražavanja i novinstva. Žele zaustaviti reforme i politički život staviti pod strogu kontrolu kako bi se spriječio »truli liberalizam« i pisanje s »antisocijalističkih pozicija«. Tako Tito 11. svibnja 1969. oštro napada Maticu hrvatsku s upozorenjem: »Nećemo biti tolerantni prema onima koji narušavaju bratstvo i jedinstvo.« Vlada SSSR-a nalaže Titu, kao uvjet za normalizaciju odnosa, discipliniranje jugoslavenskog novinstva, koje se optužuje za »antisovjetizam« i »antikomunizam« uz napomenu da se slažu s Titom da »sloboda štampe ne može biti bezgranična i ne treba dozvoliti štampi da bjesni«.

22 GOTOVAC, *Razgovori o slobodnoj Hrvatskoj*, 50.

23 Kratak povijesni prikaz o stanju novinarskih sloboda u tom vremenskom razdoblju temelji se na članku Božidara Novaka s internetske stranice Hrvatskoga novinarskog društva, usp. Božidar NOVAK, *Uloga i doprinos medija i hrvatskog novinstva u Hrvatskom proljeću*, www.hnd.hr/hr/arhiva/show/60010 (01.02.2002).

Međutim, teško stečenu slobodu izražavanja i novinstva politički vrh Hrvatske nije želio ograničavati, već naprotiv te slobode, kao rezultat pozitivne politizacije Hrvatske, i dalje promicati. Potkraj 1970. godine, uza sve pritiske, jača hrvatski pluralizam. Dana 18. ožujka 1971. izlazi časopis »Hrvatsko sveučilište«; slijedi ga »Hrvatski tjednik« 16. travnja, koji će s Vladom Gotovcem kao glavnim urednikom doseći nakladu veću od 100.000 primjeraka, te ostali časopisi koji su se borili za osnovne građanske slobode. Na udaru protivnika Hrvatskoga proljeća su svi časopisi, među kojima dakle i Gotovčev »Hrvatski tjednik«, omladinski tisak i dvije velike medijske kuće, Vjesnik i RTV Zagreb, koje su optužene kao glasila masovnog pokreta. Tito je zaprijetio armijom i, među ostalim, zahtijevao da se onemoguće oni koji misle drukčije i uhititi desetak vodećih intelektualaca i novinara. Hrvatsko proljećarsko političko vodstvo odbilo je uhititi one koji su pisali i govorili u suprotnosti s dominantnim komunističkim stajalištem i dosljedno je branilo ne samo hrvatske nacionalne interese već i europske standarde slobode misli i neovisnog novinstva. Od toga nije odustajalo do kraja svog djelovanja. Kako to u svom članku donosi Božidar Novak, za vrijeme Hrvatskog proljeća nitko u Hrvatskoj nije bio osuđen zbog delikta mišljenja. Nije bilo političkih procesa za neistomišljenike koji su bili uobičajeni za Hrvate do 1969., a posebice od 1972. do 1989.

Međutim, krajem 1971. Tito i njegovi pristaše oštro napadaju slobodu izražavanja i slobodu novinstva koje ugrožavaju socijalizam, prijetnjom: »Čim netko nešto napiše u štampi, to je dovoljan materijal da ga se može uhapsiti i dovesti pred sud. (...) Novine treba zabranjivati, jer nema ni jednog broja koji nije kontrarevolucionaran. U štampi, naročito Matice hrvatske, ti razni antisocijalistički, antisamoupravljački elementi daju takve izjave koje su apsolutno protuustavne, koje su kažnjive i traže gonjenje.« Na crnoj listi do pada Berlinskog zida 1989. godine bit će 170 novinara i publicista, među kojima naravno i Gotovac. Nitko od progonjenih proljećara nije prihvatio suradnju s totalitarističkim režimom niti je tražio milost od njega.

3.2. Slučaj »Gotovac«

Vlado Gotovac, kao urednik političkog glasila Matice hrvatske »Hrvatski tjednik«, bio je prvi puta uhićen u siječnju 1972., a u listopadu iste godine osuđen je po članu 100. tadašnjeg kaznenog zakona na četiri godine strogog zatvora jer je bio »član kontrarevolucionarne grupe u Matici hrvatskoj« i jer je »izvršio krivično djelo protiv naroda i države kontrarevolucionarnim napadom na državno i društveno uređenje« izazivajući nepovjerenje, razdor i mržnju među narodima SFR Jugoslavije putem zloupotrebe slobode štampe i javnog istupa.²⁴ Drugim riječima, Gotovac je bio optužena za nacionalizam, separatizam i

---

24 GOTOVAC, *Moj slučaj*, XIII.

kontrarevoluciju. Kao argumentacija navode se naslovi sedam članaka što ih je objavio u brojevima 8-33 »Hrvatskoga tjednika« te šesnaest članaka desetorice drugih autora, a koje je Gotovac u svojstvu glavnog urednika odobrio. Navode se također i četiri javna Gotovčeva govora. Zanimljivo je uočiti da članci za koje je optužen, u vrijeme kada su bili objavljeni nisu bili ni zabranjivani ni smatrani politički nepodobnima. Tek naknadno, kada su se promijenile političke okolnosti u zemlji i kada je državni vrh odlučio napraviti »čistku« hrvatskih intelektualaca koji su se borili za slobodu riječi i pluralizam, došlo se na ideju da bi dobar izgovor za stavljanje iza rešetaka onih koji su slobodno pisali što misle, mogli biti nekoć neosporeni članci, a sada predmet krivičnih osuda zbog tobožnje kontrarevolucije. Zanimljivo je također što se u obrazloženju presude Gotovčevi osporavani članci nigdje doslovno ne citiraju, već samo komentiraju. Kako je to ironično komentirao i sam Gotovac, u njegovu se slučaju radilo o tipičnom dijalektičnom prijelazu kvantitete u kvalitetu: »Ja sam, naime, toliko pisao da su moje riječi postale (kontrarevolucionarno) djelo!«²⁵

Po povratku iz zatvora i dok je još bio pod zabranom javnog istupanja, slijedeći i dalje svoje uvjerenje da »svi moraju imati prava na slobodno iznošenje svojih političkih uvjerenja, pravo da se demokratski bore za ostvarenje svojih političkih programa, i ne pomišljajući pri tome da zato postaju ili prikraćeni ili povlašteni naspram ostalih«,²⁶ Gotovac 1976. godine daje intervju novinarima Švedske televizije, a novinarka Clara Falcone objavljuje u talijanskom tjedniku *Il Tempo* članak o Gotovcu s navodno nekim citatima njegovih »nepodobnih« izjava,²⁷ zbog čega 1981. biva ponovno osuđen na tri godine zatvora po čl. 134. KZ-a, a koji se tiče neprijateljske propagande, kao i daljnju četverogodišnju zabranu javnog djelovanja. Ovoga je puta bio optužen zbog izjava koje se tiču triju tema: građanskih prava pojedinaca, nacionalnih prava i međunarodnih odnosa. Kako je to izrekao Gotovčev branitelj dr. Zdravko Zaninović u završnom govoru pred sudom u Zagrebu, »analiza pojedinih inkriminacija pokazuje koliki je sam po sebi promašaj kad se na razgovor jednog intelektualca i filozofa s drugim intelektualcem – novinarom udara i odgovara kaznenim progonom. Pogotovo kad su optužene riječi čak i one koje nisu izrečene ili, s čisto procesualnog stajališta, nema dokaza da su izrečene.«²⁸ Gotovac je dakle u oba slučaja bio optužen zbog javnog izricanja osobnih mišljenja i uvjerenja, te potom lišen tih istih prava koja su mu Ustavom bila zajamčena.

25 GOTOVAC, *Autsajderski fragmenti*, 132.

26 GOTOVAC, *Razgovori o slobodnoj Hrvatskoj*, 136.

27 Valja naglasiti da se Clara Falcone ispričala Gotovcu što je radi nje došao pred sud, šokirana činjenicom da se nekoga poziva na odgovornost tri godine nakon objavljivanja članka u Italiji i k tome tuđeg članka.

28 Iz završnog govora Zdravka Zaninovića pred sudom u Zagrebu, u: Mladen BOBAN (ur.), Vlado Gotovac. Tri slučaja, Melbourne, Obrana, 188.

Sam Gotovac kasnije je izjavio da to iskustvo nemogućnosti javnog djelovanja i govora jest dvostruko strašno zbog činjenice »da ne možete javno govoriti, a susrećete se, svakodnevno, ne samo sa situacijama koje od vas zahtijevaju da govorite nego i s činjenicom da vas vrlo često spominju. U kakvom god kontekstu, tko god hoće i pripisuju vam što god hoće, a vi ne možete odgovoriti.«²⁹ I zato je Gotovac i nakon osamostaljenja Hrvatske, u novoizabranom Hrvatskom saboru, više puta naglasio da »nijedna riječ koja se izgovori u ime slobode nije riječ koju treba prezreti. I nijedna riječ kojom se ona brani, ma kako bila nesporetna, ne smije biti uzaludna. Ni jedna riječ kojom se čovjek brani i daje mu se prilika da još jednom proba živjeti, na drugi način, nije uzaludna.«³⁰

A da Gotovčeva ljubav prema istini i slobodi izražavanja ma kakvo se političko stajalište zastupalo, nije bila tek puka demagogija, govori i činjenica da je kao urednik »Hrvatskog tjednika« pozvao tadašnje neistomišljenike – srpskoga pjesnika Miodraga Pavlovića i slovenskog esejista Tarasa Kermauera – da samostalno uređuju po dvije stranice u istoimenom tjedniku, i to s obećanjem da uredništvo neće nikada i ni u kojim okolnostima intervenirati u tekst.³¹ Jer, kako je držao Gotovac, pozivajući se i na misao marksističke filozofkinje s početka 20. st. Rose Luxemburg:

Sloboda je uvijek samo sloboda onoga koji misli drugačije. Ne zbog fanatizma »pravednosti«, nego stoga što se u toj biti iscrpljuje sve što je poučno, blagotvorno, što očičuje u političkoj slobodi, i učinak te slobode izostaje, ako »sloboda« postane privilegij.³²

Svesti slobodu na slobodu istomišljenika, značilo bi ozakoniti monolog (kojega Gotovac vrlo živopisno opisuje kao »golemo, otrovno, magleno čudovište«) kojemu je jedini sugovornik njegova vlastita jeka.³³ Opasno je samo ono mišljenje koje onemogućuje druga mišljenja, tj. koje bi ukidalo pravo na razliku i posljedično pravo na slobodu; pravo koje brani ona slavna Voltaireova rečenica: »Ja se s vama ne slažem, ali bih dao posljednju kap svoje krvi za pravo da svoje mišljenje slobodno iznesete.« Gotovac svoja mišljenja, stajališta i shvaćanja iznosi zato što smatra da je zadaća intelektualca misliti i te misli priopćavati da budu od koristi njegovom, ali i svakom drugom narodu, u ovoj zemlji ili izvan nje, ako ih se ocijeni kao korisne, »pa makar i kao koničak za napredak čovječanstva i realizaciju vjekovne težnje svih ljudi bez razlike, za slobodom, u prvom redu slobodom misli.«³⁴

29 GOTOVAC, *Razgovori o slobodnoj Hrvatskoj*, 62.

30 Iz govor Vlade Gotovca 15. listopada 1992. u Hrvatskom saboru.

31 Usp. GOTOVAC, *Moj slučaj*, XXVII.

32 GOTOVAC, *Autsajderski fragmenti*, 117.

33 *Isto*.

34 Iz završnog govora Zdravka Zaninovića pred Sudom u Zagrebu, u: BOBAN, *Vlado Gotovac. Tri slučaja*, 193.

Zaključak

Ne treba misliti da su vremena u kojima su novinari davali posljednju kap krvi za slobodu govora i pravo javnog izricanja mišljenja i uvjerenja iza nas; da su tobožnja suvremena demokratska društvena uređenja jednom zauvijek omogućila to temeljno pravo svim građanina ovoga planeta: slobodu misli, djelovanja, pisanja i govora. Podaci nažalost govore drugo.

Porazni su podaci koje donosi UNESCO, a koji govore o novinarima, foto-reporterima, kamermanima koji su ubijeni ne prije sto, pedeset, dvadeset ili deset godina već koji se odnose na prethodnih nekoliko godina: u 2006. godini u svijetu je ubijen 81 novinar, u 2007. ih je ubijeno 95, u 2008. život je dalo za slobodu govora 46 novinara, dok je do listopada 2009. godini u svijetu ubijeno 30 novinara i to od Kolumbije, Pakistana, Šri Lanke, Iraka, preko Afganistana, Meksika, Madagaskara, Somalije, Rusije, sve do Indije, Konga, Filipina, pa i Hrvatske u kojoj su prošle godine ubijena dva novinara.³⁵

Ono za što se borio Vlado Gotovac za vrijeme čitavog svog života ostavio je i nama danas u naslijeđe jer se njegov san za boljim i pravednijim svijetom još nije ispunio: pravo na različitost, pravo na dostojanstvo svake ljudske osobe, pravo na rad, pravo na slobodu mišljenja, govora i kritike, kao i provedba temeljnog načela novinarstva: omogućiti građanima pravodobnu i objektivnu informaciju. Sve su to zadaće na kojima smo svi pozvani raditi. Današnje globalizacijsko društvo više nam ne dopušta da zažmirimo na jedno oko jer se nepravda događa negdje daleko i nekome drugom. Fizička udaljenost više nije isprika za nezainteresiranost, svi smo susjedi u ovom našem velikom globalnom selu i dužni smo se u solidarnosti brinuti jedni za druge te se boriti za temeljna prava svake ljudske osobe sve dok i posljednji stanovnik ove zemlje neće moći uživati i najmanju slobodu koja mu pripada po naravi – jednostavno jer je ljudsko biće.

Napisao je jednom Gotovac kako je tehnički napredak moguć bez slobode, ali kultura bez slobode ne postoji. I nikakav tehnički napredak ne može zamijeniti čovjekovu slobodu jer bi to značilo ništa drugo nego – zamijeniti čovjeka.³⁶

---

35 Usp. UNESCO Remembers Assassinated Journalists (04.11.2009), http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=16998&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=-481.html?URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=-481.html (24.05.2009).

36 Usp. GOTOVAC, *Princip djela*, 37.

Irena Sever

The concept of freedom and fight for freedom of speech in Vlado Gotovac's work

Summary

The view of diversity with Vlado Gotovac does not reveal just one form of his political activity but also his relationship towards transcendence and its values. Therefore, Gotovac's advocacy of the right to be different has a horizontal and vertical dimension, that is the unquestionable right to respect difference is realized through the enforcement of justice and freedom, just as the acceptance of such diversity through justice and freedom includes the accepting of the transcendence, that is Eternity as the basic and irreversible basis and reason for such diversity. For Gotovac, accepting diversity is a pre-condition for respecting the individual in all his human dignity, society in its healthy functioning state and the world in its survival. Such diversity can be found only in the acceptance of Eternity as the premordial origin of the human person, the basis of his dignity and the principle of his existence. As seen through the prism of its origin in Eternity, Gotovac's individual is justified as a separate and unrepeatable individual with all his riches, rights and duties which include our human right to simply be a person.

Key words: diversity, individual, society, eternity, freedom